

Prof. zw. dr hab. Stanisław Korenik
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wydział Nauk Ekonomicznych
Ul. Komandorska 118/120
53-345 Wrocław

Wrocław 12.02.2017 r.

Recenzja pracy doktorskiej Tomasza Pilawki
pt. *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów*
wiejskich województwa dolnośląskiego

1. Uwagi ogólne

Recenzowana praca składa się z sześciu integralnych części merytorycznych (rozdziałów), bibliografii, spisu tabel, wykresów i map oraz załączników, łącznie 344 ss. Wykorzystano w niej bogatą literaturę specjalistyczną, zarówno krajową jak i zagraniczną, raporty oraz akty prawne. Takie zakotwiczenie oraz dobór poszczególnych pozycji literatury przedmiotu świadczy nie tylko o głębokim oparciu rozważań na literaturze fachowej, ale także o znajomości problematyki.

Przedłożona praca stanowi obszerne i wieloaspektowe studium teoretyczno-poznawcze i analityczne dotyczące zróżnicowanego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich na przykładzie województwa dolnośląskiego. Wybór problematyki należy uznać za trafny i aktualny, zwłaszcza w odniesieniu do naszego kraju, gdzie nadal obserwujemy formowanie struktur gospodarczych w regionach oraz zjawisko dywergencji zarówno w przekrojach interregionalnych jak i intraregionalnych. W tym kontekście problematyka pracy jest nad wyraz aktualna, a osiągnięte wyniki mogą być wykorzystane w wypracowaniu założeń polityki regionalnej. Podjęta przez Autora problematyka badawcza posiada istotne znaczenie nie tylko poznawcze, ale także praktyczne z punktu widzenia współczesnej polityki rozwoju regionalnego. Temat rozprawy jest ważny i aktualny w warunkach wzrastającej niepewności oraz turbulencji procesów gospodarczych co przekłada się także na wzrost

dysproporcji poziomu rozwoju obszarów wiejskich zarówno w skali poszczególnych województw (regionów) jak i całego kraju, co jak słusznie Autor podkreśla "...jest zaprzeczeniem głównego postulatu polityki spójności, tj. wyrównywania wewnętrznych dysproporcji społeczno-gospodarczych krajów Wspólnoty" (s. 10).

Problem badawczy, jego zakres przestrzenny, przedmiotowy i podmiotowy zostały w sposób szeroki i wyczerpujący uzasadnione w punkcie pierwszym rozdziału pierwszego pt. *Zagadnienia wstępne*. Bezsprzecznie należy zgodzić się z Autorem, że polityka regionalna ujmująca obszary wiejskie stanowi istotny element polityki spójności, co związane jest z naturalną "...skłonnością obszarów wiejskich do (...) marginalizacji..." (s. 8).

Wnikliwa lektura przytoczonych argumentów pozwala pozytywnie zaopiniować jego trafność, poziom warsztatu badawczego oraz znajomość problematyki.

W pracy postawiono dwa cele, jeden poznawczy i drugi aplikacyjny, które zostały zaprezentowane i omówione w punkcie drugim *Zagadnień wstępnych* (czyli rozdziału I).

Cel poznawczy koncentruje się na wyznaczeniu "różnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego oraz wskazanie czynników determinujących to różnicowanie" (s. 11). Dla realizacji tak sformułowanego celu poznawczego przyjęto cztery cele szczegółowe:

1. wyznaczenie obszarów wiejskich wymagających specyficznej interwencji (co Autor rozumie przez słowo specyficzna?). Dokonanie klasyfikacji gmin na trzy typy, a mianowicie: progresywne, stagnujące oraz regresywne,
2. identyfikacja dynamiki zmian w zakresie poszczególnych komponentów charakteryzujących poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich,
3. określenie barier i wskazanie możliwości rozwojowych dla wybranych gmin progresywnych, stagnujących i regresywnych,
4. ocena poziomu rozwoju wybranych gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa dolnośląskiego z uwzględnieniem wdrażanych programów unijnych.

Z kolei celem aplikacyjnym było "wyznaczenie obszarów strategicznej interwencji na terenach wiejskich oraz sformułowanie rekomendacji dla władz samorządowych wybranych gmin dotyczących propozycji różnicowania stosownych instrumentów wspierających rozwój jednostek zakwalifikowanych do trzech wyodrębnionych gmin" (s.11).

W pracy postawiono cztery hipotezy badawcze (s. 12) i brzmią one następująco:

1. Realizowana w latach 2004-2010 polityka regionalna spowodowała w woj. dolnośląskim zwiększenie różnicowania pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich.

2. Przyczyną zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich woj. dolnośląskiego są uwarunkowania ekonomiczne.
3. Lokalizacja obszarów wiejskich woj. dolnośląskiego względem aglomeracji miejskich jest przyczyną zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego tych terenów.
4. Gminy o największych zmianach poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego są zlokalizowane w bliskiej odległości od głównych ośrodków miejskich.

Cele pracy jak i hipotezy zostały sformułowane poprawnie, w sposób czytelny i przejrzysty (zrozumiały). Przyjęta konstrukcja celów ma charakter poprawny i wręcz klasyczny, co potwierdza fakt, że podstawą realizacji wyartykułowanych celów pracy są przywołane hipotezy badawcze. Należy zgodzić się, że odpowiedź na te hipotezy pozwoli w pełni na realizację postawionych celów.

W punkcie trzecim rozdziału pierwszego określono zakres terytorialny, czasowy i merytoryczny rozprawy doktorskiej, które są poprawne zarówno z punktu widzenia problemu badawczego jak i celów oraz przyjętych hipotez. Przy czym Autor słusznie podkreśla problem delimitacji obszarów wiejskich w gminach miejsko-wiejskich, gdzie występuje przynajmniej jeden ośrodek miejski. Ze względów nie tylko statystycznych (na co jest zwrócona uwaga w punkcie 1.4 (s.13)) ale też trudności wyodrębnienia poszczególnych zjawisk "społeczno-gospodarczych" o charakterze typowo wiejskim, należy zgodzić się z Autorem, że jest to swoisty układ funkcjonalny i potraktować całość jako obszary wiejskie, pamiętając jednak o tym uproszczeniu.

W punkcie czwartym rozdziału pierwszego zaprezentowano metodykę badań. Należy podkreślić, że przyjęte w pracy metody badawcze są poprawne i dostosowane tak do celów jak i hipotez. Przyporządkowane zostały one poszczególnym częściom pracy, w warstwie teoretycznej i empirycznej. Ważnym jest określenie celu rozwoju społeczno-gospodarczego - którym "jest tworzenie takich warunków w środowisku lokalnym, które będą sprzyjać: wzrostowi dochodów mieszkańców, dostępności do usług publicznych, rozwojowi lokalnej przedsiębiorczości oraz aktywności społecznej ludności" (s.16), przy czym uwarunkowania te powinny zapobiegać bezrobociu, przeludnieniu agrarnemu oraz marginalizacji społeczno-gospodarczej terenów wiejskich. Takie rozumienie celu rozwoju społeczno-gospodarczego jest słuszne i pozwoli (ułatwi) na większą percepcję osiągnięcia założonych celów i weryfikacji hipotez. Przyjęte w rozprawie zmienne empiryczne charakteryzujące poszczególne subkomponenty poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich są nie tylko poprawne, ale też dostosowane do przyjętych zamierzeń badawczych. Na stronach 16 - 25

Autor szczegółowo omawia kolejne kroki przeprowadzonej procedury badawczej, co znacznie ułatwia ocenę poczynionych ustaleń i wniosków.

Wielość metod, właściwych dla tego rodzaju prac badawczych, ich dobór oraz sposób prezentacji potwierdzają, że Autor nie tylko zna je, ale w sposób poprawny się nimi posługuje. Przy formułowaniu różnych stwierdzeń pozwala to dokonywać ich weryfikacji. Równocześnie weryfikacji podlegają wyniki osiągniętych badań, co świadczy o dużej dbałości i rzetelności prowadzonych badań.

2. Układ i treść pracy

Układ pracy jest przejrzysty i odpowiada przyjętym celom oraz założeniom badawczym. Jednak "zagęszczenie" materiału badawczego, jego ważkość i ranga prowadzonych rozważań wymagają od czytelnika wzmożonej percepcji. Równocześnie rozmieszczenie w różnych fragmentach dysertacji zarówno treści teoretycznych jak i empirycznych wzmacnia odczucie twórczego nieuporządkowania. Dopiero kilkakrotna uważna lektura powoduje, że obraz prowadzonych rozważań staje się przejrzysty.

Przechodząc do omawiania poszczególnych elementów struktury pracy, należy podkreślić, że Autor zrezygnował z klasycznego wstępu, rozpoczynając dysertację rozdziałem pierwszym pt. *Zagadnienia wstępne*. W rozdziale tym cztery pierwsze punkty stanowią prezentację przyjętych założeń i ustaleń badawczych oraz uzasadnienie podejmowanej problematyki (co zostało już omówione powyżej). Natomiast punkt piąty to nic innego jak wyniki badań, poczynionych przez Autora. Jest to diagnoza województwa dolnośląskiego dokonana poprzez prezentację poszczególnych zmiennych empirycznych przyjętych w postaci subkomponentów poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w roku 2010 (w wybranych przypadkach jest to kilka lat lub rok 2012). Punkt ten podzielony został na dwa podpunkty, gdzie w pierwszym prezentowane są wskaźniki charakteryzujące poziom rozwoju gospodarczego, a w drugim społecznego. Przeprowadzana analiza, wyniki oraz ich prezentacja wskazują na dużą pracę wykonaną przez Autora i dostarczają informacji na temat sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa w wybranych przekrojach. Łącznie ten punkt zajmuje 37 stron i moim zdaniem mógłby być ulokowany na końcu rozdziału trzeciego. Równocześnie brakuje mi syntetycznego posumowania prezentowanych ustaleń.

Rozdział drugi, o charakterze teoretycznym, stanowi swoiste tło dysertacji i koncentruje się na identyfikacji teoretycznych podstaw powstawania rozwoju społeczno-gospodarczego ze szczególnym omówieniem obszarów wiejskich i podzielony został na trzy części. W pierwszej części dokonano przeglądu teorii rozwoju regionalnego. Szczególną uwagę poświęcono zjawisku nierównomiernego rozwoju oraz kształtowaniu się obszarów peryferyjnych co w naturalny sposób nawiązuje do obszarów wiejskich.

Drugi punkt omawia miejsce obszarów wiejskich w polityce regionalnej. Został on podzielony na dwa podpunkty (co nie znajduje odzwierciedlenia w spisie treści), gdzie w pierwszym prezentowane są rozważania na temat definiowania obszarów wiejskich, a w drugim dokonana zostaje ich typologia. Ten punkt dostarcza wystraszającej wiedzy i podstaw do dalszych rozważań, dodatkowo dokonuje ustaleń pojęciowych. Ostatni punkt tego rozdziału dotyczy problematyki rozwoju obszarów wiejskich jako kategorii analitycznej rozwoju społeczno-gospodarczego. W punkcie tym zostaje omówiony problem pojęcia procesu rozwoju oraz kształtowania się tego zjawiska na terenach wiejskich.

Ta część pracy jest napisana w sposób klarowny przejrzysty i dostarcza w sposób wystarczający wiedzy potrzebnej do realizacji dalszych rozważań. Sama treść jest „dopracowana” i starannie przemyślana, nie znajdują się tutaj zbędne fragmenty i wywody. Autor pisze tylko o tym, co jest potrzebne w pracy, świadczy to o tym, że wykazał się on dużą znajomością omawianej problematyki, ale też umie syntetyzować i eliminować nieistotne szczegóły.

Rozdział drugi dotyczy charakterystyki obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego dokonując tego poprzez wybrane aspekty. Został on również podzielony na trzy części. Podział ten podporządkowany został przyjętej logice badawczej i tak pierwszy punkt dotyczy uwarunkowań społecznych, drugi gospodarczych, a ostatni dokonuje analizy dokumentów strategicznych województwa przez pryzmat problematyki obszarów wiejskich. Szczególnie konkluzja ustaleń w zakresie dokumentów strategicznych nie jest pozytywna, nasuwa się refleksja, że obszary wiejskie i ich problemy nie są właściwie postrzegane przez władarzy regionu. Ustalenia poczynione w punkcie pierwszym i drugim są wartościowe i dostarczają niezbędnej wiedzy na temat rozwoju społeczno-gospodarczego przestrzeni regionu z uwzględnieniem aspektów działalności rolniczej.

Czwarty rozdział tak jak następny stanowi już wynik prac badawczych Autora, a przez swoją zawartość należy go uznać za oryginalny wkład w badania poświęcone rozwojowi regionalnemu w aspekcie obszarów wiejskich w województwie dolnośląskim w latach 2002-2010. Rozdział ten składa się z trzech części w tym pierwsza podzielona została na pięć

podpunktów, a druga na cztery. Przeprowadzane tutaj badania są dobrze udokumentowane i w sposób prawidłowy przeprowadzone. Zastosowanie kilku metod pozwala na weryfikację osiągniętych wyników. Autor snuje swoje rozważania w sposób przemyślany, nie pozwalając sobie na formułowanie wniosków pochopnych czy też fragmentaryzacje wątków. Całość logiczna i na tyle autonomiczna, że przy niewielkim nakładzie pracy może stanowić osobną monografię naukową. Mimo, że całą pracę oceniam wysoko, to jednak uważam, że ten rozdział jest najbardziej wartościowy. Sposób dochodzenia do wyników i ich ocena świadczą, że Autor jest już ukształtowanym w pełni badaczem, wiedzącym co chce osiągnąć i nie sugerującym się osądami innych bez ich weryfikacji. Także w tej części są poglądy, z którymi ja się osobiście nie zgadzam w pełni, ale w świetle materiału empirycznego i przeprowadzanych analiz Autor ma prawo do takich konkluzji.

Pierwsza część tego rozdziału poświęcona zostaje klasyfikacji gmin pod względem rozwoju gospodarczego i społecznego w latach 2002 i 2010. Przy czym najpierw analiza ma charakter statyczny następnie dynamiczny (czyli procesowy). Dotyczy to zarówno przekroju gospodarczego jak i społecznego. Piąty podpunkt ujmuje te dwa przekroje, łącząc je i dokonując ostatecznej klasyfikacji analizowanych jednostek. Jest to niewątpliwie ważne osiągnięcie i stanowi istotny wkład w dyskusję na temat rozwoju regionu dolnośląskiego. Należy uznać go za nową wartość o dużych walorach naukowych jak i użytkowych. Delimitacja poziomu rozwoju gmin oraz ich podział na regresywne, stagnujące i progresywne wykazała, że tych rozwijających się (czyli progresywnych) było tylko niecałe 20%, stagnujące to prawie 55%, a regresywnych to prawie 20%. Świadczy to o niekorzystnych zjawiskach w skali regionu i niewątpliwie dominacji zjawiska dywergencji.

Rozdział piąty pt. *Instrumenty polityki regionalnej stymulującej rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich na przykładzie wybranych gmin województwa dolnośląskiego*, jak już było to podkreślone wcześniej, ma w dużej mierze charakter empiryczny i zawiera wyniki badań przeprowadzonych przez Autora. Rozdział ten składa się z czterech punktów. W pierwszym, który według tytułu ma dotyczyć instytucjonalnej podbudowy polityki regionalnej w Polsce, znajdujemy syntetyczne (incydentalne) nawiązanie do dokumentów strategicznych kształtujących rzeczoną politykę oraz instytucji jego kształtujących. Na kolejnych stronach omówione zostają teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego. Brakuje natomiast oceny zarówno dokumentów programujących rozwój regionalny jak i instytucji go kreujących w naszych realiach. Sam rozwój lokalny w tym miejscu dysertacji nie znajduje uzasadnienie, a prezentacja jego teoretycznych ustaleń nic nie

wnosi do czynionych rozważań (ewentualnie można było o nim wspomnieć w punkcie pierwszym rozdziału drugiego).

Kolejny punkt tego rozdziału dotyczy wsparcia obszarów wiejskich środkami UE i ma bardzo syntetyczny charakter, żeby nie powiedzieć ogólnikowy. Dopiero połączenie go z *Załącznikiem 15* pozwala na pełny ogląd tego zagadnienia. Kolejny punkt składa się z czterech podpunktów (co nie znajduje także odzwierciedlenia w spisie treści). Pierwszy z tych podpunktów na wstępie odnosi się do ogólnego omówienie projektów zrealizowanych z funduszy UE w omawianym województwie a następnie bardzo szczegółowo omawia konkretne przykłady; gminy Oława (uznana wcześniej za gminę progresywną), gminę Międzylesie jako gminę stagnującą i gminę Janowice Wielkie jako gminę regresywną. Dalej Autor dokonuje bardzo interesującej diagnozy tych gmin pozwalając sobie także na własne oceny i sugestie co należy uznać za bardzo ważne z punktu widzenia omawianej problematyki. Podpunkt drugi tego punktu stanowi omówienie wyników badań ankietowych (którymi objęto wóldarzy trzech wcześniej wspomnianych gmin ich mieszkańców oraz przedsiębiorców działających na ich terenie) uzyskanych w badaniach mieszkańców. Kolejny, trzeci podpunkt to wyniki uzyskane od przedsiębiorców, a ostatni dotyczy wóldarzy.

Otrzymane wyniki są bardzo interesujące. Należy tutaj docenić duży nakład pracy, który był związany nie tylko z przeprowadzeniem tych ankiet, ale ich interpretacja oraz obróbka, co świadczy o dużej rzetelności i znajomości prowadzenia tego typu badań przez Autora.

Ostatni punkt rozdziału piątego dotyczy oceny możliwości rozwojowych badanych gmin (dalej te analizy odnoszone są do trzech przykładowych), gdzie wykorzystane zostają zarówno: badania dotyczące wskaźnika syntetycznego poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, analiza strategii poszczególnych gmin oraz wiedza uzyskana przez Autora w badaniach ankietowych. Dokonana tutaj ocena poziomu rozwoju oraz poczynione ustalenia są bardzo wartościowe oraz znajdują swoje uzasadnienie we wcześniejszych fragmentach dysertacji. Poczynione ustalenia niewątpliwie mają duże znaczenie aplikacyjne nie tylko dla tych konkretnych gmin, ale także dla pozostałych.

Ostatnia część pracy to rozdział szósty, który dotyczy podsumowania i wniosków. Zmieszczone tutaj ustalenia zarówno oceny badanych zjawisk jak i wnioskowania należy uznać za bardzo wartościowe i wynikające z przeprowadzonej wieloaspektowej analizy rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego.

Wyartykułowane tutaj ustalenia są precyzyjne, poparte wynikami badań, wolne od niejasnych i ogólnikowych sformułowań. Niosą dużą wartość poznawczą jak i aplikacyjną i

wskazują na Autora jako w pełni odpowiedzialnego i ukształtowanego badacza. Rozdział ten stanowi dobrą, wystarczającą część podsumowująco-postulatywną.

Należy także wspomnieć o załącznikach, które stanowią obszerną podbudowę i udokumentowanie prowadzonych rozważań oraz poczynionych wniosków. Jest ich 19, a łącznie zajmują 85 stron (259 - 344).

Oceniając strukturę pracy, należy stwierdzić, że jest ona "trudna" w percepcji i w realizacji. Niewątpliwie Autor wybrał bardziej skomplikowany sposób prezentacji omawianej treści, co jednak nie rzutuje w żaden sposób na ogólną ocenę jak i zawartość merytoryczną. Jest to przykład podjęcia się trudnego wyzwania zrealizowanego z powodzeniem.

3. Uwagi szczegółowe

Ta część opinii, ze względu na wcześniejsze pozytywne ustosunkowanie się do struktury pracy jak i metod badawczych, będzie zawierała tylko uwagi odnoszące się do wybranych elementów. Całość jest napisana językiem poprawnym, w przeważającej mierze klarownym, świadczącym o dużej znajomości opisywanej problematyki. Mankamentem są drobne usterki techniczne występujące w tekście. Generalnie jednak sposób przedstawiania różnych zagadnień i kwestii świadczy o dobrym warsztacie techniczno-naukowym Autora. Dużą zaletą opracowania jest wolna od niejasności i czytelna forma prezentacji poglądów, podbudowa graficzna oraz stosowanie wizualizacji zamieszczonych poglądów i wyników badań.

Oczywiście literatura tego opracowania, co jest zrozumiałe nasunęła pewne wątpliwości i uwagi, są jednak nieistotne i dyskusyjne, w niczym nie podważając znacznej wartości merytorycznej całej pracy, dlatego pozwalam je sobie pominąć. Konkludując tę część należy stwierdzić, że Autor wykazał się dużą znajomością omawianej problematyki, w sposób poprawny zostały sformułowane cele, hipotezy oraz z powodzeniem zostały wykonane zadania badawcze. Osiągnięte wyniki świadczą o tym, że Autor zrealizował w pełni swoje zamierzenie badawcze, w efekcie czego otrzymujemy wartościowe opracowanie tak w warstwie teoretycznej jak i empirycznej. Opracowanie ma charakter naukowy, a poprzez szeroką warstwę poznawczą również może być wykorzystane w procesie dydaktycznym oraz znaleźć zastosowanie w praktyce, na różnych szczeblach kształtowania procesów rozwojowych w przestrzeni naszego kraju.

4. Konkluzja i wniosek końcowy

Na tle uważnej lektury rozprawy doktorskiej Pana mgr Tomasza Pilawki stwierdzam z przekonaniem, że recenzowana praca spełnia wymogi Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. Nr 65 poz. 595, z późn. zm.), czyli stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, dowodzi też, że Autor dysponuje stosownym warształem naukowym i przygotowaniem do prowadzenia pracy naukowej.

Uwzględniając walory teoretyczne oraz użyteczne pracy Pana magistra, stwierdzam, że recenzowane opracowanie odpowiada w pełni wymogom stawianym rozprawom doktorskim, stąd wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.

(Stanisław Korenik)

